

Ewaluacja splotowa miejsca w kontekście procesów globalizacji

Convolution evaluation of the place in the context of globalization processes

STANISŁAW SALA

Summary. The article presents place evaluation of the convolution in the context of the globalization processes. The subject matters of place and its evaluation is of some importance as the key meaning tool in the humanistic geography. There are many processes, phenomena and trends distinguished that transform the surrounding us places, moreover, their straightforward relationship with the processes of globalization. It is stated that the main processes influencing the place are the following: the development of informational and communicational society, changing the mass society for the individualistic society, unification, consumptions, profit maximization and the creation of the virtual reality. The modern globalization can be perceived as the neoliberal political project (conspiracy) aiming at the relocation of the capital through the expropriation and appropriation of space, places and the capital at the expense of the majority of the population.

Key words: globalization, space and place, processes of globalization.

Stanisław Sala, Instytut Geografii Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach.

WPROWADZENIE

Żyjemy w czasach dominacji metod ilościowych w nauce. Postępy w technikach obliczeniowych doprowadziły do nagięcia metod badawczych do możliwości przetwarzania coraz to większej liczby danych, jednocześnie zapominając o świecie odczuwanym i postrzeganym przez człowieka. W opozycji do mechanistycznego postrzegania świata stoi geografia humanistyczna dynamicznie rozwijająca się na świecie, a w Polsce

nico stojąca na uboczu innych subdyscyplin geograficznych. Wynika to z faktu postradzieckiej struktury nauk geograficznych w Polsce, w której w czasach radzieckich geografia humanistyczna była dyscypliną zabronioną. Dominującymi elementami w społeczeństwie socjalistycznym byli robotnicy i chłopi traktowani przez władzę w rzymskich kategoriach instrumentum votale. W tamtych czasach rozwój humanizmu był traktowany jako zagrożenie dla fundamentalnych podstaw systemu radzieckiego.

Problematyka miejsca i jego ewaluacji posiada kluczowe znaczenie w geografii humanistycznej. Celem badawczym ewaluacji splotowej jest próba wyróżnienia i wartościowania procesów, zjawisk i trendów przekształcających otaczające nas miejsca bezpośrednio związanych z procesami globalizacji.

Przedmiotem ewaluacji są procesy, tendencje i cechy miejsca uwikłanego w naturalnym kontekście zjawisk i procesów społecznych. W niniejszej pracy położono nacisk na procesy i tendencje wynikające z globalizacji, mających istotny wpływ na miejsce. Pod pojęciem globalizacji rozumiem ogół procesów zachodzących na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej i politycznej, dążących do zacieśniania więzi między poszczególnymi państwami, regionami, miejscami czy osobami. Do procesów globalizacji należy zaliczyć rozwój: korporacji transnarodowych, wolnego rynku, telekomunikacji, w tym telewizji satelitarnej, Internetu, telefonii komórkowej i nowoczesnych środków transportu (Sala, 2006, 2007). Natomiast miejsce ujmuje szeroko. Z jednej strony stanowi ono część podległej jednostkom przestrzeni, którą człowiek poznaje oraz w której funkcjonuje (Lisowski, 2005), z drugiej strony miejsce jest obszarem fizycznym, będącym scenerią, czyli otoczeniem społecznych kontaktów, funkcjonującą jako humanistyczny kontekst społecznych interakcji (Pred, 1983 za: Wójcik, 2008).

ROLA I ZNACZENIE MIEJSCA

Miejsca mają fundamentalne znaczenie dla rozwoju człowieka (Yi Fu Tuan, 2008; Skorowski P., 1998/99). W miejscach się rodzimy, zdobywamy wykształcenie, pracujemy i odpoczywamy. Miejsca zaspokajają nasze potrzeby życiowe. Przywiązanie do nich jest bardzo silne. Wymagamy, aby miejsca odpowiadały naszym wyobrażeniom i potrzebom. W jednych się czujemy dobrze, a w innych źle. Nasze samopoczucie jest bezpośrednio związane z jakością miejsc. Jakość ta ma wpływ nie tylko na nasze samopoczucie, ale także i samorealizację. Dlatego powinniśmy dążyć do świadomego i celowego kształtowania miejsc pod kątem naszych wymagań, potrzeb i aspiracji.

Rzeczony każdej jednostki powinien odbywać się w zgodzie z naturalnymi uwarunkowaniami psychofizycznymi. Przyspieszanie tego procesu lub działania zmierzające

do wprowadzenia zmiennych modyfikujących nieuchronnie prowadzi do zaburzenia rozwoju człowieka poprzez występowanie zjawisk patologicznych, takich jak np.: stres, nerwice, stany lękowe czy syndrom wypalenia się.

Czynniki zmieniające miejsca są konsekwencją funkcjonujących w społeczeństwie systemów decyzyjnych, które w czasach globalizacji w coraz większym stopniu wymykają się spod społecznej kontroli i zakorzeniających się w gremiach niewybieralnych – niedemokratycznych. Przesuwanie się środka ciężkości funkcji decyzyjnych w kierunku organów niewybieralnych pozbawia społeczeństwo możliwości skutecznego wpływania na kształt i jakość miejsc. Tracimy możliwość świadomego i celowego kształtowania ich i z pominięciem naszej woli jesteśmy wtrącani w miejsca nam obce, w których proces samorealizacji jest coraz bardziej zaburzany.

Poszczególne komponenty wpływające na miejsce niosą ze sobą różnorakie wartości od pozytywnych przez obojętne do negatywnych. Wartościowanie zmiennych ma istotne znaczenie dla rozwoju psychofizycznego człowieka, który może się prawidłowo rozwijać tylko w miejscach o prawidłowej strukturze. W tym przypadku pod pojęciem prawidłowej struktury należy rozumieć zespół cech tworzących przyjazne środowisko dla człowieka. W takim, gdzie człowiek prawidłowo się rozwija, to znaczy rodzi się, dorasta, zdobywa wykształcenie i pracuje. W czasach, kiedy zwracamy szczególną uwagę na jakość pracy, jakość miejsc jest ściśle skorelowana z wydajnością pracy. Człowiek funkcjonujący w miejscach o prawidłowej strukturze może całą swoją energię poświęcić na realizowanie się w pracy, co bezpośrednio przekłada się na wysoką wydajność w pracy. Natomiast funkcjonowanie człowieka w miejscu o zaburzonej strukturze wywołuje wiele zjawisk negatywnych prowadzących do rozpraszania jego energii na rzeczy niemające istotnego znaczenia. Dlatego jakość miejsc winna leżeć w kręgu zainteresowań pracodawców, którzy poprzez ingerencję często niematerialną bądź za pomocą niewielkich środków finansowych mogą łatwo przyczynić się do podniesienia wydajności pracy swoich pracowników.

PROCESY SPOŁECZNO-GOSPODARCZE A MIEJSCE

Rozwój nowoczesnych środków przekazu prowadzi między innymi do powstania społeczeństwa informacyjnego. „Informacja to dostrzeżone fakty, których znajomość zmienia nasze przekonania, rozsądza posiadaną wiedzę, zaprzecza jej, skłania do rewizji, osłabia gotowość do działania, a w efekcie oddziela ludzi od siebie” (Mattelart, 2004). W tradycyjnym ujęciu informacje są po to, aby je komunikować, natomiast w ujęciu neoliberalnym stają się własnością nielicznych, natomiast dla większości stają się wielką tajemnicą. Jednym z efektów społeczeństwa informacyjnego jest efekt

fragmentacji miejsc, polegający na z jednej strony łączeniu się miejsc bliskich sobie tematycznie, natomiast z drugiej – oddalaniu się miejsc od siebie będących konsekwencją różnicowania się informacji. Koncepcja społeczeństwa informacyjnego w zaprezentowanym ujęciu stanowi czynnik destrukcyjny, izolujący miejsca od siebie. Globalizacja prowadzi do oddalenia miejsc sąsiednich i przybliżenia miejsc odległych. Odległości nabierają innego wymiaru, mierzone są w sekundach czy milisekundach. Miejsca wstępują w relacje sieciowe, w których wszędzie jest blisko w danej sieci. Miejsca są węzłami w relacjach sieciowych obejmujących niejednokrotnie cały glob ziemski. Nakładanie się na siebie licznych sieci powoduje względność odległości między poszczególnymi miejscami. W wyniku usieciowienia miejsc fizyczny wymiar odległości traci na znaczeniu. Usieciowione miejsca z jednej strony prowadzą do decentralizacji miejsc, natomiast z drugiej – do centralizacji. Proces decentralizacji ma miejsce wówczas, gdy wskutek rozwoju sieci coraz większa liczna osób ma do niej dostęp, niezależnie od miejsca, w którym znajduje się jednostka. Aby korzystać z danej sieci potrzebny jest tylko dostęp do Internetu. Natomiast proces decentralizacji jest związany z mnożeniem się sieci na różnych poziomach. Wspecjalizowane sieci łączą jednostki z wąskich kręgów, tworząc swego rodzaju egalitarne towarzystwa.

Przeciwny trend niesie ze sobą społeczeństwo komunikacyjne, polegające na rzetelnej i uczciwej wymianie informacji. Jednak w dobie globalizacji komunikacja dotyczy głównie wiedzy jawnej, natomiast wiedza tajna, dająca przewagę konkurencyjną, jest ściśle chroniona. Dopiero w chwili, kiedy korporacja wypracuje nową wiedzę tajną, stara wiedza tajna traci na znaczeniu i staje się wiedzą jawną, którą można podać do publicznej wiadomości. Jednak pomimo braku dostępu do chronionych treści, komunikacja łączy ludzi i miejsca, prowadząc do uspołecznienia miejsc i tym samym do powstawania i poszerzania miejsc publicznych

Jedną z cech procesów globalizacji jest przechodzenie od społeczeństwa masowego do indywidualistycznego. Powszechne zastosowanie w życiu codziennym nowych technik i technologii połączone z egoizmem i egocentryzmem, lansowanym przez ideologię neoliberalną, prowadzi do zawężenia miejsca, które rozpada się pod wpływem wzrostu tendencji indywidualistycznych. Miejsce zmniejsza się od miejsca społecznego, w którym realizowane są cele społeczne, do miejsca indywidualnego, gdzie realizowane są cele jednostki.

Jednym z podstawowych procesów funkcjonujących w środowisku społecznym jest szeroko rozumiana unifikacja. Dokonuje się ona na wielu płaszczyznach i dotyczy wielu aspektów życia, prowadząc do licznych przekształceń miejsc, tym samym stanowiąc zagrożenie dla lokalnych kultur. Unifikacja prowadzi do zaniku różnorodności miejsc. Możemy wyróżnić unifikację materialną i niematerialną. Unifikacja materialna jest konsekwencją masowej produkcji na niewyobrażalną dotąd skalę globalnej reklamy

i konsumpcji. Obecnie takie same produkty możemy nabyć w różnych częściach świata. W konsekwencji miejsca stają się do siebie podobne, wyposażone w te same zuniifikowane produkty. Ujednolicone i jednokształtne miejsca zatracają swoją specyfikę regionalną. Natomiast unifikacja niematerialna tyczy kształtowania przez korporacje społeczeństwa o podobnych poglądach czy gustach. Zuniifikowanemu społeczeństwu taniej jest stworzyć nowy produkt i łatwiej jest go sprzedać w dużej skali.

Między konsumpcjonizmem a rozwojem duchowym człowieka istnieje sprzężenie zwrotne. Konsumpcjonizm z pewnością wzbogaca miejsca materialnie, jednak koncentracja na zaspokajaniu potrzeb egzystencjalnych odbywa się często kosztem rozwoju jednostek. Analogicznie do unifikacji konsumpcjonizm wzbogaca miejsca materialnie i zubaża intelektualnie.

W epoce fordyzmu czy keynesizmu miejsca były otoczone licznymi barierami oddzielającymi jedno miejsce od drugiego. Bariery były odpowiedzialne za ochronę niepowtarzalności i indywidualności miejsc. Te były hermetycznie odizolowane od siebie. Stykały się ze sobą tylko w najbliższym otoczeniu, w którym wchodziły ze sobą we wzajemne interakcje. Obecnie w dobie neoliberalizmu miejsca odzierane są z granic i barier. Ponad granicami miejsc uruchomione zostało wiele procesów, które na nowo organizują przestrzeń, zmieniając rolę rangę i symbolikę miejsc. Nowe miejsca stają się otwarte, różnorodne z jednej strony i z drugiej – zuniifikowane. Różnorodność jest wynikiem ich lokalizacji. W tym ujęciu geograficzne odległości są jak najbardziej aktualne. Jedne miejsca są pełne towarów i różnorodnych rzeczy, podczas gdy inne są całkowicie puste pozbawione rzeczy materialnych. Usuwanie barier między miejscami często prowadzi do zaniku ich funkcji i charakteru.

Procesy globalizacji w coraz większym stopniu różnicują ludzi, pod płaszczykiem wolności, tolerancji czy wolnego rynku wprowadzane są liczne zmiany ograniczające swobodę i wolność wyboru i podnoszące konkurencyjność. Podobny proces dotyczy miejsc, które zaczynają ze sobą coraz bardziej konkurować. Miejsca wygrywające konkurencję przesuwają się w górę hierarchii ważności, stając się niejednokrotnie światowymi centrami biznesu, handlu czy usług. Natomiast miejsca przegrywające wyścig stają się puste i zapomniane, umierają powolną śmiercią.

Procesy globalizacji powodują wzrost rozpiętości różnic w rozwoju gospodarczym świata, co w konsekwencji prowadzi do pogłębiającego się rozwarstwienia społeczeństwa na ludzi bogatych i biednych. W szczególności ten problem jest widoczny na osi Północ-Południe, ale jego natężenie jest także zauważalne w krajach wysokorozwiniętych. Biedna ludność Południa opuszcza swoje miejsca i stara się dostać do miejsc bogatej Północy, nie zawsze w legalny sposób. Także w krajach wysokorozwiniętych sytuacja życiowa biednych mieszkańców zmusza ich do opuszczenia swoich miejsc i szukania miejsc bogatych, mogących dać im lepsze perspektywy na przyszłość.

Zmiana rangi miejsc wpływa na zmianę migracji. Ludzie przemieszczają się z miejsc upadających do miejsc rozwijających się, perspektywicznych. W dobie globalizacji proces relokacji ludności przybiera na sile. Ekonomiści wmawiają nam, że proces przemieszczania ludności za lepszą pracą i płacą jest zjawiskiem pozytywnym, jednak z punktu widzenia społecznego należy to zjawisko ocenić negatywnie. Przemieszcza- jąca się ludność opuszcza swoje dobrze znane miejsca, rodziny, przyjaciół i udaje się do miejsc nieznanymi i niepewnymi, co wywołuje stres. Ponadto najczęściej migracjom poddają się jednostki kreatywne, przedsiębiorcze, które opuszczając swoje miejsca zubażają je w możliwości szybszego rozwoju i postępu.

Podstawą rozwoju korporacji jest maksymalizacja zysków. Polega ona na domina- cji postaw nastawionych na zysk, który jest przedkładany ponad tradycyjne wartości społeczne. W konsekwencji presji ze strony kapitału międzynarodowego pogoń za zyskiem i karierą wymusza zwiększenie wydajności pracowników. Paradoksem jest, że zwiększenie wydajności pracy może prowadzić do obniżenia dochodów pracowników, ponieważ wypracowana wartość dodana konsumowana jest przez kadry zarządzające. Warto zauważyć, że różnica między średnią pensją pracowniczą a średnią pensją kadry zarządzającej wyższego szczebla w korporacjach transnarodowych przekroczyła już 1 do 524. Wracając do podstawowego tematu, należy stwierdzić, że całkowite podporządkowanie się pracy powoduje wiele negatywnych zjawisk dotyczących miejsca. Podsta- wowym problemem jest zanikanie bariery między miejscem pracy a miejscem odpoc- czynku. Coraz częściej pracownicy przebywający w domu zajmują się pracą zawodową czynnie lub biernie. Brak rozdziału między miejscem pracy a miejscem domowym lub wypoczynku owocuje wzrostem frustracji, napięć i nerwic pośród pracowników.

Powstają miejsca wirtualne funkcjonujące w wirtualnej rzeczywistości. Każda oso- ba może mieć swój odpowiednik w wirtualnym świecie, w którym prowadzi drugie wirtualne życie. Jak każdy człowiek w rzeczywistości, tak samo w rzeczywistości wirtualnej mamy pracę, dom, rodzinę, prowadzimy życie towarzyskie. Możemy także wybrać swój wygląd, poprawić rysy twarzy, zmienić rodzaj figury czy typ i kolor ubra- nia. Podobnie zarabiamy pieniądze, chodzimy na zakupy, do kina czy teatru, odwied- dzamy centra handlowe i wydajemy pieniądze. Wirtualna rzeczywistość niesie ze sobą możliwość uzależnienia się. Łatwiej odnieść sukces w wirtualnej rzeczywistości niż w realu. Im bardziej angażujemy się w wirtualnej rzeczywistości, tym bardziej zawę- żamy swoje miejsce w świecie rzeczywistym. Problem miejsc wirtualnych w szcze- gółności dotyczy w Polsce młodzieży w wieku szkolnym, natomiast np. w Chinach także osób pracujących, tzw. białych kołnierzyków. Konsekwencją samorealizacji w miejscach wirtualnych są coraz większe problemy w świecie rzeczywistym. Zwolen- nicy wirtualnego życia w świecie rzeczywistym nie potrafią nawiązywać i utrzymywać

kontakty interpersonalny z rówieśnikami, są wyalienowani, i często przyjmują postawy wycofujące się.

W czasach gospodarki ilościowej miejsca były ostoją spokoju, przewidywalności i bezpieczeństwa. Poszczególne jednostki dobrze wiedziały, gdzie pracują, co robią, jaki jest ich status, znały swoje bliższe i dalsze perspektywy rozwojowe. W konsekwencji procesów globalizacji miejsca zatraciły swój stabilny charakter. Obecnie są nacechowane niepewnością, lękiem – jedyną pewną rzeczą jest zmiana. Chcąc odnieść życiowy sukces, musimy ciągle miejsca przekształcać, zmieniać ich fizjonomię oraz je same. Szybko zmieniające się miejsca napawają nas lękiem i niepokojem. Mamy coraz większe problemy z dostosowaniem się do nowych miejsc, które poprzez szybką zmianę stają się dla nas obce, trudne do zaakceptowania. W takich warunkach następuje pogłębiająca się alienacja jednostek.

PODSUMOWANIE

W dobie globalizacji miejsca ulegają gwałtownym przemianom. Na jedne procesy mamy wpływ, a na inne jesteśmy go pozbawieni. Obecnie miejsca są przekształcane nie zawsze zgodnie z naszymi potrzebami. Według oligarchów nie ma istotnych różnic między miejscami poza jedną – są lokacją dla kapitału międzynarodowego, w jednych miejscach można więcej zarobić, a w innych mniej. Przed takimi dywagacjami należy się bronić poprzez branie aktywnego udziału w świadomym i celowym kształtowaniu miejsc na miarę naszych potrzeb. Procesy globalizacji wyznaczają warunki brzegowe dla wielu zjawisk i procesów.

Reasumując, należy stwierdzić, że współczesna globalizacja stanowi neoliberalny projekt polityczny (spisek), mający na celu relokację kapitału poprzez wywłaszczenie i zawłaszczenie przestrzeni, miejsc i kapitału kosztem olbrzymiej większości społeczeństwa. Niestety, świadomość tych zmian w społeczeństwie jest mała, dlatego należy z jednej strony rzetelnie informować społeczność o zagrażających im tendencjom, natomiast z drugiej strony dążyć do kreowania takich miejsc, w których jednostki będą mogły się rozwijać w sposób harmonijny i niezaburzony, w zgodzie ze swoimi aspiracjami i możliwościami.

LITERATURA

Yi Fu Tuan., 2008: *Place and Space, The Perspective of Experience*, University of Minnesota Press, Minneapolis- London.

- Skorowski P., 1998/99: Europa regionu, Regionalizm jako kategoria aksjologiczna, Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa)
- Pred A., 1983: Structuration and place: on the becoming of sense of place and structure of feeling, „Journal for the Theory of Social Behavior”, vol. 13.
- Wójcik M., 2008: Miejsce człowieka na Ziemi- refleksje odnoszące się do geograficznego namysłu nad czasem, Podstawowe Idee i koncepcje w geografii, Terytorium, Region, Miejsce- czas i przestrzeń w geografii, tom 4, Bydgoszcz.
- Sala S., 2006: Transnational Corporation. Theirs development and role in global economy, Theoretical and methodological problems of human geography, Ivan Franco University Publishing Center, Lviv.
- Sala S., 2007: Processes of globalization and their consequences [w:] E.M. Nesterov [Ed.], Geology and civilization, V International Conference Geology at School and University, Sankt-Petersburg.
- Sala S., 2008: Wpływ procesów globalizacji na czas i miejsce pracy, Podstawowe Idee i koncepcje w geografii, Terytorium, Region, Miejsce- czas i przestrzeń w geografii, tom 4, Bydgoszcz.
- Mattelart A., 2004: ze społ inf.